

ישראל ואויביו מלחמה ושלוש במחשבת המקרא

הכתוב אומר בספר תהילים: "רבת צררוני מנעורי, יאמר נא ישראל, רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי, על גבי חרשו חרשים האריכו למעניתם" (קכט, א-ג). ונאמר עוד שם: "לולי ה' שהיה לנו, יאמר נא ישראל, לולי ה' שהיה לנו, בקום עלינו אדם, אזי חיים בלעונו בחרות אפס בנו, אזי המים שטפוננו, נחלה עבר על נפשנו, אזי עבר על נפשנו המים הזידונים" (קכד, א-ד).

הפסוקים מביעים נכונה ונאמנה את העובדה ההיסטורית, שתולדות ישראל רצופות מלחמות עם אויבים. ומכיוון שכך, לא ייפלא שבמחשבה המקראית תופס העניין הזה מקום נכבד; יש הרבה סיפורי מלחמה במקרא, ואפילו לא מעט ייעודי ניצחון. בפרשת העקידה, בבראשית כב, טו-יז נאמר: "ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים ויאמר: כי נשבעתי, נאם ה', כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך, כי ברך אברכה והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים, וירש זרעך את שער איביו". כבר בראשית הדרך נרמז שיהיו לישראל אויבים מרובים, ובעת רצון יירש את שער אויביו.

בשמואל ב כב, לג-מא, יש כמה מקראות, שהם בחינת צד אחד של מטבע המחשבה המקראית. הכתוב אומר שם: "האל מעוזי חיל ויתר תמים דרכי... מלמד ידי למלחמה ונחת קשת נחושה זרעתי... ארדפה איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלותם. ואכלם ואמחצם ולא יקומון ויפלו תחת רגלי. ותורני חיל למלחמה תכריע קמי תחתני" וגו'.

למדנו כי חזון הוא וייעוד של ברכה הוא, שישראל ממגר את אויביו ומדביר אותם; ואין זה עניין של השירה המקראית בלבד, כי אם גם של ההלכה המקראית. הכתוב אומר בדברים כ, א-ג: "כי תצא למלחמה על אֹיֶבְךָ וראית סוס ורכב עם רב ממך, לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים; והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם ואמר אֲלֵהֶם: שמע ישראל, אתם קרבים היום למלחמה על אֹיִבֵיכֶם. אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם". לפי תפיסת מסורת ישראל, אין אלה מליצות ודברי עידוד בעלמא; הם מוגדרים בהלכה בנוסח של מצווה.

ואלה דברי הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמותיהם (פרק ז, הלכה טו): "מאחר שיכנס בקשרי המלחמה, ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל ייחוד השם הוא עושה מלחמה, וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ובבניו, אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה

ומבהיל עצמו, עובר כ'לא תעשה', שנאמר: 'אל ירך לבככם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם'. ולא עוד, אלא שכל דמי ישראל תלויים בצוארו, ואם לא ניצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר: 'ולא ימס את לבב אחיו'."

הווה אומר, יש במקרא חזון וייעוד של נצחון על אויבים, אבל יש במקרא גם הלכה — מצוות "עשה" ומצוות "לא תעשה" הקשורות בעניין הזה של המלחמה כאויבי ישראל. וכאן הבן שואל: מה, בעצם, השקפת עולמו של המקרא? הלוא ידוע היטב שיש גם צד שכנגד. בישיעהו ב אנחנו קוראים כי משא הנפש לעתיד לבוא, שלא תהינה מלחמות, שלא תהיה איבה בין בני-אדם. הכתוב אומר: "והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים... ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רבים וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה" (פס' ב-ד).

מה השקפה מפעמת באמונה הנושאת נפשה מצד אחד לנצחונות ולהדברת אויבים, ובעיניה "ונפלו איביכם לפניכם לחרב" (ויק' כו, ח) הוא שיא של ישועת אלוהים, והריהו מצווה שלא יירא הלווחם ולא יפחד ויעשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו; ומצד שני, הייעוד הגדול ביותר של תיקון העולם במלכות שדי הוא, שלא יהיו עוד מלחמות ומשא הנפש הוא: "וקשת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ" (הושע ב, כ). חובבי ניסוחים מודרניים — רחוקים מעולמו של המקרא — שואלים: האם המקרא הוא מיליטאריסטי במהותו או פאציפיסטי? רודפי סתירות במקרא, המתאמצים לגלות בו פנים שונות ומקורות חלוקים, עונים כי אכן אלה השקפות חלוקות ממקורות שונים וסותרים. ואולם גם השאלות מן הסוג הנ"ל וגם התשובות רחוקות הן מפשוטו של מקרא ואמיתו.

אחד היסודות החשובים של היהדות לעומת האמונות וההשקפות שצמחו ממנה — הוא עקרון ההבחנה, ואפשר אפילו להגדיר — חובת ההבדלה. בנידון דידן: יש להבדיל הברדלה חדה וברורה בין אחרית הימים ותיקון עולם במלכות שדי לעתיד לבוא, לבין מציאות העולם הזה. המקרא הוא קודם-כל מורה דרך לאדם כמבוך המציאות. עובדה מצערת היא, שאין להתעלם ממנה, כי מלחמות הן חלק של המציאות, ועל כל אחד ואחד לדעת כיצד ינהג במציאות. הכתוב מורה הוראותיו ומצווה מצוותיו. מצוות עשה ומצוות לא תעשה, מלחמה ושלוה והשגחה אלוהית הם עניין בפני עצמו, ואילו השאיפה לעולם שכולו טוב, לקץ פלאות לעתיד לבוא, עניין בפני עצמו. אין סתירה בין הללו. אדרבה, אורחות חיים נכונים בהווה הן הדרך — שהיא אולי ארוכה אך בטוחה — לתיקון העולם בעתיד.

הנצרות, שצמחה מן היהדות, לא ידעה להבחין בין מלכות שמים לבין מלכות ארץ, בין קץ הפלאות לעתיד לבוא לבין המציאות בעולם הזה. כבר הבאנו את הגאולה, עמדו והכריזו במשך דורות. בתהפוכות הרוחניות והחברתיות שעבר העולם בעת החדשה, שוב חזר אותו חיזיון, כשקם הקומוניזם, אשר אף הוא שאף בעקיפין מאוצרה של מורשת ישראל ואף הוא הרעים באוזניו הכל שכבר תיקן את העולם ברוח החירות השוויון והשלום. בשני המקרים, מה גדול המרחק שבין המלל החסוד לבין המעש האכזרי.

אמונת ישראל לא עשתה כדבר הזה. היא ידעה להבחין. נכון הוא שיש שאיפה לשלום עולמים, ערגה לתיקון עולם, להסרת איבה ושנאה בין עמים. אבל העובדה שאנחנו שואפים

לכך אינה הופכת את המציאות בעולם הזה לקץ הפלאות, ויש להבחין בין ההווה לבין אחרית הימים. ברם, כיוון שאמונת ישראל נוהגת זהירות באוטופיות רחוקות מן המציאות ומתרחקת מאשליות, הריהי נועצת אף את התקווה של שלום עולמים כחיי המעשה. נאמר בשמות כ, כב: "ואם מזבח אבנים תעשה לי, לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה". כלומר, הברזל הוא סמל של שפיכות דמים, של מלחמה. על-כן לא יכירנו מקומו ליד המזבח. כיוצא בזה אומר המלך דוד לשלמה בנו: "ויהי עלי דבר ה' לאמר, דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית, לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני. הנה בן נולד לך, הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו, ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו, הוא יבנה בית לשמי" וגו' (דה"א כב, ח-י).

נמצאנו למדים כי המקדש והמזבח במציאות הנוכחית הם מעין קרן זווית של קץ הפלאות, הם מעין חוט מקשר בין תזון אחרית הימים לבין המציאות העכורה של ימינו. כדי שהחזון הזה לא יהיה רחוק לגמרי מחיי המעשה ונטול מהמציאות, אמר הכתוב: עשה לך חוט שמקשר אותך — את המציאות הנוכחית — אל קץ הפלאות; קרן זווית שבה אין שפיכות דמים ואין מלחמה, אלא רק שלום, כפי שיהיה בכל העולם באחרית הימים.

כללו של דבר: אחרית הימים היא מטרה נכספת, אך הכיסופים אינם הופכים את עולמנו לעולם התיקון. חשוב מאוד להבדיל בין המציאות לבין האחרית הנכספת. העולם מתדרדר היום מפני שאין בו את העיקרון הזה; הוא שואף לאידיאל של שוויון והריהו מדמה שכבר השיג אותו. בשם האידיאל שהפך למציאות בדמיונו, הריהו מעניק לעריצים ברברים מעמד שווה לעמי תרבות. נמצא הוא משווה לא שווים, מרמה עצמו, ממוטט את המוסר והתרבות ומסייע בירי מהרסים ומחריבים האומרים להחזיר את העולם לתוהו ובהו.

ועוד נושא שיש לו זיקה לעקרונות ההבדלה: היחס לעמים שכנים קרובים. הכתוב אומר בדברים ב, ב-ה: "ויאמר ה' אלי לאמר, רב לכם סב את ההר הזה, פנו לכם צפנה, ואת העם צו לאמר אחם עברים בגבול אחיכם בני עשו הישבים בשעיר וייראו מכם ושמרתם מאד; אל תתגרו כם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל, כי ירשה לעשו נתתי את הר שעיר". כלומר, אסור להילחם באדם. בפסוק יז באותו פרק נאמר: "אתה עבר היום את גבול מואב את ער; וקרבת מול בני עמון, אל תצרם ואל תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירשה כי לבני לוט נתתה ירשה". והוא הדין — כאמור שם — למואב. הווה אומר, נאסר על ישראל להילחם במואב, באדם, בעמון, כי להם ניתנה ארצם למורשה בדבר ה'.

מתמיה לכאורה שצווים אלה לא מנעו מלחמות בין ישראל לבין שכניו אלה בדורות שלאחר הכיבוש, למן אהוד בן גרא (שופ' ג) ועד דוד המלך, שגלחם מלחמות אכזריות מאוד באדם, ואף במואב ובעמון נלחם מלחמות קשות וקשות מאוד. שמה עשה דוד שלא כדן? אך הנה אנחנו קוראים על-אודות אלישע הנביא במלכים ב פרק ג, שהוא מלווה את צבאות ישראל, יהודה ואדום במלחמה במואב. והנה הוא אומר: "ונקל זאת בעיני ה' ונתן את מואב בידכם; והכיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו וכל החלקה הטובה תכאבו באבנים" (פס' יח-יט). איסור המלחמה באדם, מואב ועמון אינו קיים. יתר על כן, יש כאן אפילו הוראת שעה שנוגדת מצווה מפורשת בתורה — איסור כריתת עצי מאכל במלחמה. כידוע, רשאים נביאים להורות הוראת שעה, כלומר להפקיע מצווה לשעה. ברם, עצם המלחמה במואב אינה הוראת שעה. היא תופעה חוזרת

ונשנית מדי פעם. ולא עוד אלא שישעיהו הנביא ניבא בפרק יא, במסגרת של נבואת גאולה לעתיד לבוא: "ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ; וסרה קנאת אפרים... ועפו בכתף פלשתים ימה יחדו יבזו את בני קדם אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעטם" (פס' יב-יד). גם ירמיהו ניבא נבואות פורענות לאדום, עמון ומואב (פרקים מח-ט).

על כורחך אתה שואל: מה יחסם של הנביאים למצוות התורה? כר נרחב יש כאן למדרשי סתירות ומקורות ולאגדות תורת ההתפתחות. ואולם, לפשוטו של עניין אין להגיע אלא לאור הערת חז"ל בבראשית רבה, סוף סדר "ויצא": "שהם פרצו גדר תחילה". אנחנו מוצאים, החל בתחילת ספר שופטים (ג, יא-יב), המספר שעגלון מלך מואב הלך "ויאסף אליו את בני עמון ועמלק וילך ויך את ישראל" — כי "העמים האחים" האלה פרצו גדר האחוה והשלום ונלחמו בישראל בכל שעת כושר. הרי לפנינו שוב אותו עיקרון של הבדלה בין מצב אידיאלי לבין מציאות עכורה. נביאי ישראל פירשו אל-נכון את הצו "אל תתגרו בם" כל זמן שהם שלמים אתך, אבל משפרצו גדר השלום והאחוה ותקפו את ישראל — פקע האיסור. ישראל החפץ חיים חייב להשיב מלחמה שעה ואף להשכים ולהילחם. נמצאנו למדים כלל גדול ביחסו של ישראל אל שכניו, והוא — "עם חסיד תתחסד... עם גבר תתבר" (שמ"ב כב, כו-כז). כאמור, המלך דוד נלחם מלחמות אכזריות באדום, במואב ובעמון; כיוון "שפרצו גדר תחילה" במשך דורות, הפקיעו את הצו "אל תתגרו בם" והפכו לאויבים בנפש, ששוב אין ישראל חייב להם מאומה. כל עיקרו של הצו היה מבוסס על העובדה שאלו עמים-אחים ועל ההנחה שינהגו באחוה. אמור מעתה: ישראל חייבים שלום וידידות לכל עם הנוהג בהם שלום וידידות, לכל שכן טוב, והריהם חייבים להשיב מלחמה ביד חזקה לכל שכן רע. אדום, מואב ועמון אינם אלא דוגמא לאחים, שהיו צריכים להיות שכנים טובים.

המקרא מלמדנו כי ישראל הוא נחלת ה'.¹ מי שפוגע בישראל, עליו הכתוב אומר: "כי תצא למלחמה על אייבך... לא תירא מהם... אל ירך לבבכם" (דב' כ, א-ג); וכפי שפסק הרמב"ם, חייב כל לוחם ישראלי "להשען על מקוה ישראל ומושיעו", לשים נפשו בכפו ולעשות מלחמה בכל לבו ובכל נפשו.

חשיבות יתרה נודעת לעקרונות אלה המורים דרך במבוכ של יחסי עמים. אתה מוצא בימינו אנשים החושדים וסולדים מכל אדם מן העם השכן ואינם זוכרים כי "עם חסיד תתחסד". אדיבות והגינות כלפי הגונים מרבות שלום ומקילות צוותא. מאידך, יש סנגורי אויב המטיפים התרפסות, מצדיקים רוצחים ומחבלים, ומרשיעים את בני עמם העומדים על נפשם — וכל זה כדי "לקרב את השלום המוכרח לבוא". הללו שכחו את עקרון ההבדלה בין עולם התיקון לבין מציאות ימינו. נאמר בחזון אחרית הימים, בישיעה יא, ו-ח: "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירביץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג בם... ושעשע יונק על תר פתן". כלום מוכנים הללו לשים יונק שלהם על חור של פתן על סמך אותו חזון, האומנם ישלחו היום נער קטון לרעות נמר, מפני שבאחרית הימים "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר

1 [ראה המאמר הקודם: "חברה וממלכה בהגות המקראית", לעיל עמ' 269-299.]

קדש"י" (שם, ט) ? יש להבדיל תמיד בין האחרית הנכספת, קרובה או רחוקה, לבין המציאות בהווה. יתר על כן, מי שאינו יודע להיזהר בהווה לא יזכה לראות את העתיד. מאלף ההבדל בין שני עמים שליוו אותנו ככרת־דרך ארוכה בתקופת המקרא — הגבעונים והעמלקים. הגבעונים, אף־על־פי שרימו את ישראל בתחילה (יהושע ט), הרי שמרו בריתם אחר־כך. שלמים היו עם ישראל ומעולם לא פרצו גדר השלום תחילה. לפיכך החמיר הכתוב מאוד עם שאול ועם ישראל כאשר פגעו בגבעונים. הכתוב אומר בשמ"ב כא, א-ב: "וייה רעב בימי דוד שלש שנים, שנה אחרי שנה, ויבקש דוד את פני ה'. ויאמר ה': אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים; ... והגבעונים לא מבני ישראל המה, כי אם מיתר האמרי וכני ישראל נשבעו להם ויבקש שאול להפתם בקנאתו לבני ישראל ויהודה". הכתוב מגנה את הפגיעה בגבעונים תכלית גינוי. למה? כי הגבעונים מעולם לא פרצו גדר השלום. נכון שעצם הברית שנכרתה אתם נתבססה על רמאות, "והגבעונים לא מבני ישראל המה" אלא משבעת עמי כנען, אך ישראל נשבעו להם, והעיקר — הגבעונים שמרו אמנים לאותה ברית ושלמים היו עם ישראל. שאול חשד בכשרים, לפיכך נענש הוא וכל ישראל עמו.

לעומת זאת, עמלק שאינו נמנה עם עמי כנען אלא עם זרע אברהם (בר' לו, יב), ישראל מצוים להילחם בו מלחמת השמד. מפני מה? מסתבר, מפני העיקרון של "עם חסיד תתחסד... עם נבר תתכר" (שמ"ב כב, כו-כו). לא הייחוס קובע בסופו של דבר, כי אם היחס אל ישראל נחלת ה': אם הוא נלחם בך, חייב אתה להילחם בו עד רדתו ולהודות ולהלל על מפלתו. "כן יאבדו כל אויביך ה'" — קראה הנביאה עם מפלת סיסרא (שופ' ה, לא), ואם הוא שלם אתך, אתה חייב להחזיר לו שלום ולשקוד עליו, עם חסיד תתחסד. עתה אנו מגיעים לבעיה הצריכה עיון רב בהגות המקראית. מה מקומם ומעמדם של אויבי ישראל בתורת ההשגחה של המקרא? הכתוב מלמדנו במקומות הרבה, כי עמים שנלחמים בישראל הם בגדר עונש. כך למשל: "אם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחקתי תמאסו... ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם..." (ויק' כו, יד-יז). כלומר, מלחמה היא עונש, היא פורענות על חטא. וכן אנו מוצאים בספר שופטים פעמים הרבה, כגון: "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה'... וימכרם ה' ביד יבין מלך כנען" (ד, א-ב); "וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמו" (י, ז). הווה אומר, עמים שנלחמים בישראל הם בתיאולוגיה המקראית מטה זעמו של ה' (כהגדרת יש' י, ה).

יש לעיין ולדקדק היטב בכל האמור בעניין ההשגחה האלוהית ההיסטורית. חשיבות יתרה נודעת בעניין זה לספר שופטים. יש מן ההיסטוריונים והפרשנים המדמים כי שופטים הוא ספר פשטני־נאיבי. ואכן, לכאורה פשוט ההסבר ההיסטורי החוזר ונשנה בספר. ברם, יש במקרא פשטות שמעבר לסיבוך. המקרא מנסח לפעמים דברים בפשטות כדי להימנע מאריכות יתרה ולהציג את העיקר במוקד הדברים כבהירות. למשל: "ויאמר (מלך מצרים) אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו" (שמ' א, ט) — מובן שהמקרא יודע יפה שמלך מצרים הגדול, פרעה, לא עמד על כמה באמצע הרחוב ואמר דברים אלה לעמו; זהו פשוט. מובן שלמעשה היתה התייעצות בדרג גבוה, ואחר־כך עברו הדברים דרך כל צינורות האדמיניסטרציה לשלביהם. אך הכתוב אינו רוצה להסתבך בפרטי פרטים ארוכים שאין

בהם תועלת לתכליתו. לפיכך הוא אומר בפשטות: "ויאמר (מלך מצרים) אל עמו". כיוצא בזה ההסבר "הפשט": "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' וימכרום..." (שופ' ד, א-ב); "ויזעקו בני ישראל אל ה' ויקם ה' מושיע לבני ישראל" (שופ' ג, ט). אם כן, לכאורה, שמא ניתן לומר: אם ה' שלח את האויב להילחם, הרי שהוא שליח ה', שכן הוא ממלא משימה אלוהית-היסטורית?

לכאורה, גם האויב הנפרע מישראל החוטא וגם השופט-המושיע שה' הקים לישראל הזועקים אליו — הם שלוחי ההשגחה האלוהית. אך לא כן. עין בוחנת בכתובים מבחינה בין השניים. בשופט מה הוא אומר? "ויקם ה' מושיע לבני ישראל" (שופ' ג, ט), ולהלן: "ותהי עליו רוח ה'" (שם, י). לגדעון נאמר: "לך בכחך זה והושעת את ישראל... הלא שלחתיך" (שם ו, יד). דבורה הנביאה אומרת לברק: "הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת" (שם ד, ו). הוזה אומר: השופט המושיע הוא שליח אלוהים. הוא, באמת, ממלא משימה אלוהית. לא כן העם האויב שבידו מכר ה' את עמו. הללו אינם בגדר שלוחי ההשגחה. הביטוי "וימכרום ה'" (שם ג, ח; ד, ב; י, ז), מלמד שהקב"ה כביכול מסיר בעלות-רוחסתו מעל ישראל החוטא, הוא מתעלם מהם. אך צוררי ישראל אינם שלוחיו. רוח ה' אינה שורה עליהם ודברו אינו מדריכם. זדון לבם השיאם להתגרות בישראל. חשוב להאזין לדברי גדעון האומר: "ועתה נטשנו ה'" (שם ו, יג) — נטישה יש כאן, ולא דבר שליחות לאויב המדייני. פרשת מלחמת הקישון פותחת: "וימכרום ה' ביד יבין" (שם ד, ב), ואילו אחרי מפתל יבין וסיסרא נאמר: "כן יאבדו כל אויביך ה'" (ה, לא). הוזה אומר, אף-על-פי שה' מכר את ישראל, הרי יבין וסיסרא אינם בגדר שליח כי אם אויב, ולא אויב של ישראל בלבד, אלא אויב ה'.

וכן אנחנו מוצאים בתהילים פג, ג-ו: "כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש, על עמך יערימו סוד ויתעצו על צפוניך, אמרו: לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרתו". האויב שנלחם בישראל הוא אויב ה' ולא שלוחו. מאידך גיסא, המושיע, המצביא, ויהא אשר יהיה, הריהו שליח ה'. יפתח היה בן אשה זונה והוא הקריב את בתו, ואף-על-פי-כן כתוב: "ותהי על יפתח רוח ה'" (שופ' יא, כט). שמשון לא היה חסיד בכל מעשיו וכבר שנו חכמים (סוטה א, ח): "שמשון הלך אחרי עיניו, לפיכך נקרו פלשתים את עיניו"; אף-על-פי-כן נאמר עליו: "ויכרכהו ה' ותחל רוח ה' לפעמו" (שם יג, כד-כה). "ותצלח עליו רוח ה'" (יד, ו, יט; טו, יד). כללו של דבר, אדם מישראל שמושיע את ישראל, הוא לפי תורת ההשגחה של המקרא שליח-אלוהים הממלא משימה אלוהית. ואילו האויב, אפילו כשהוא פוגע בישראל החוטא, הוא בגדר אויב אלוהים — "עליך ברית יכרתו".

מכאן אנחנו באים לבעיית משמעותם של יחסי ישראל לאויביו. כיצד תורת ההשגחה המקראית והתיאולוגיה המקראית רואה מלחמה בין ישראל לאויביו? עלינו לחזור עתה לאותם פסוקים "פשוטים ונאיביים" לכאורה בספר שופטים (ודומיהם בספרים אחרים). "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה'... וימכרום ה' ביד יבין מלך כנען... ושר צבאו סיסרא" (ד, א-ב). סיסרא היה כנעני, והוא בוודאי טען: ישראל פלשו לארץ כנען, מיגרו את הכנענים ונאחזו במקומם. ישראל עשקו את העם הכנעני, ואנחנו מחזירים לו מידה כנגד מידה. אך הכתוב מתעלם מן הטיעון הזה. מה גרם למלחמה? אומר הכתוב:

"ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה'"; מה חולל את הישועה? "ויצעקו בני ישראל אל ה'" (שם, ג). הווה אומר: המלחמה היא קודם-כל עימות בין ישראל לבין אלוהיו. ההשתלשלות המדינית-הצבאית אינה אלא השתקפות של אותו עימות.

ישעיהו הנביא אומר: "ארצכם שממה, עריכם שרפות אש, אדמתכם לנגדכם, זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים" (א, ז). מה אפוא צריך לעשות? — ללכת לקראת האויב, להילחם בו, להתפשר אתו, לחפש בעלי ברית? כל אלה דרכים שאפשר ללכת בהן, הכל לפי המסיבות ומצב הכוחות. אבל זה איננו סוד העניין ועיקרו, אלא: "לכו נא ונוכחה, יאמר ה', אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע צמזר יהיו" (שם, יח). לאמיתו של דבר, טיבו ומהותו של ישראל מבפנים — גורמים מלחמות ומחסלים את המלחמות. גורל העימות בין ישראל לעמים תלוי בטיב היחסים בין ישראל לבין ה'.

מה גרם למלחמה? אומר הכתוב באותו פרק: "איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים כספך היה לסיגים סבאך מהול במים שריך סוררים וחברי גנבים קלו אהב שחד ורדף שלמנים" (שם, כא-כג). הזנות והרצח הביאו את הכיבוש, עיוות הדין גרם לנסיגות, השוחד והשלמונים שרפו את הערים. לחינם אתה מחניף לאויב; הוא לא יתפייס. קודם כל עליך לפייס את קורא הדורות מראש: "רחצו, הזכו, הסירו רע מעלליכם מנגד עיני, חדלו הרע" (א, טז), אר-אז יועילו תכסיסי מלחמה ומאמצי שלום. אם ייטהרו ישראל מבפנים — "לכן נאום הארון ה' צבאות אביר ישראל, הוי אָנחם מצרי ואַנקמה מאויבי ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סיגין ואסירה כל בדיליך ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציק כבתחלה, אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה" (שם, כד-כה).

תיקון דמותו של ישראל, שיפור אורחותיו ומעשיו מביאים לידי "אנקמה מאויבי", שכן כניעה לאויב אינה משא נפש, כי אם אך פורענות. הטוב הוא תיקון דמות ישראל, המשתקף ב"אנקמה מאויבי", כשם שקלקול המידות של קריה נאמנה שהיתה לזונה משתקף בכניעה, במפלה, בשממה ובחורבן.

ליאון פויכטוונגר כתב רומן היסטורי על החורבן. אותו סופר מתבולל ממשיל את מדינת יהודה לחבית מלאה בשמים, חתומה ואטומה. מישהו היה מוכרח לבוא ולפצח את החבית — אומר הוא — כדי שהבשמים יהיו נחלת כל באי העולם. לדעתו, החורבן והגלות הם ייעוד; כך היה צריך להיות. זוהי מטרה, זוהי תכלית.

המקרא ומורשת ישראל אינם מלמדים כך, הם מלמדים שהחורבן והגלות הם פורענות, הם עונש; והוא הדין לכל כניעה, נסיגה ובריחה. הצטמצמות גבולות ישראל היא פורענות, ולא דרך לפדות: "אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אותה" (יש' א, ז). הדרך לפדות ולישועה אינה כניעה ונסיגה, כי "אם היטב תיטיבו את דרכיכם ואת מעלליכם... וּשְׁפַנְתִּי אֶתְכֶם... בארץ אשר נתתי לאבותיכם למן עולם ועד עולם" (יר' ז, ה-ז).

נחזור עתה לכלל, כי ישראל הוא נחלת ה' ואויביו הם תמיד אויבי ה'. מכלל זה פינה ויתר לסוגיה אחרת חשובה, ונפתח במעשה שהיה.

יום אחד צלצל הטלפון בביתי. גברת שאיני מכיר אותה מספרת שהיא מורה ומלמדת ספר מלכים. הגיעה למלכים א פרק כ, והיא נבוכה. הכתוב מספר שם שאחאב נהג בנדיבות באויבו הארמי. בן-החדד נלחם בישראל, הובס ונכנע. אחאב ריחם עליו והעלה אותו בכבוד על מרכבתו ועשה אתו שלום, ולא נהג כפי שבן-החדד היה נוהג אילו ניצח את ישראל.

הארמים אומרים: "כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם" (פס' לא). והנה בא נביא אל אחאב להוכיח אותו. "ויכר אתו מלך ישראל כי מהנביאים הוא, ויאמר אליו: כה אמר ה' יען שלחת את איש חרמי מיד והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו" (שם, מא-מב). שאלה אותה מורה: לפי הרגשתי נהג אחאב כראוי למלך חסד ישראלי, ואילו הנביא דרש שיהא אכזר וקשוח. אם אומר כך לתלמידי, לא אהיה נאמנה לכוונת הכתוב. אם אצדיק את הנביא המוכיח כרצון הכתוב, לא אהיה שלמה עם עצמי.

אמרתי לה: גברתי, פתחי נא את ספר התנ"ך וראי מה כתוב אחרי הפרשה הזאת, בפרק כא, א: "ויהי אחר הדברים האלה כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל" וגו'. לא לחינם הסמיך הכתוב פרשת בן-הדד לפרשת נבות היזרעאלי. אחאב ריחם על המלך הארמי צורר ישראל והחייחו, ואילו את האיכר הישראלי השומר נחלת אבותיו המית כמרמה. והא כהא תליא. בכל עת יש "אנשי חסד" הדורשים "להבין" את האויב, ופירושו של דבר, דווקא לא להבין אותו, להתעלם מאופיו, מהמגנטאליות האמיתית שלו וממזימות ההשמד אשר עמו, ועיין מל"ב יג, יד-יט.

כלל גדול הוא: אם "תבין" כך את האויב, סופך שלא תבין את אחיך, סופך שתגיע לשנאת ישראל. שאל "ריחם" על אגג מלך עמלק (שמ"א טו), אך השמיד את כוהני נוב, איש ואשה, עולל ויונק, ושחת רחמיו (שם, כב). ועינינו הרואות בימינו את האנשים המשתדלים בכל מאמצי כוחם "להבין" את האויב ולהסביר אותו וללמד עליו זכות, והנה הם מתמלאים בדבדבן שנאה ואיבה שחורה לאחיהם בני ישראל.

אמור מעתה: גדולה חכמת ההבדלה בין עמלק לכוהני נוב, בין בן-הדד לנבות, בין ישראל לאויביו, אויבי ה'.

גדול השלום. כמה דברים אמורים? כאשר אמת מהלכת לפניו, ככתוב: "והאמת והשלום אהבו" (זכ' ח, יט).